

Lietuvių kalbos administracinis stilius ir bendras jo leksikos vaizdas

Vida Žilinskienė

Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, LT-2057 Vilnius

Visi autoriai, rašantys apie lietuvių kalbos stilius, paprastai bendrais bruožais aptaria stilių klasifikavimo problemas, stilių ribų klausimus, stilių būdingus bruožus, atskiruose stiliuose vartotinių žodžių ypatybes, tačiau kol kas niekas nesiėmė konkrečiai įvardyti, kokiam kalbos stiliui kurie žodžiai būdingi, kokia jų įvairovė, kurioms kalbos dalims jie priklauso, ką jie reiškia ir pan. Šiame straipsnyje aptariami administracinio stiliaus tekstuose dažniausiai vartojami žodžiai, dažniausios tarnybinės kalbos dalys ir dažniausi žodžiai, priklausantys pagrindinėms dalims. Jie palyginami su kitų lietuvių kalbos stilių dažniausiais žodžiais ir nagrinėjamos jų reikšmės. Ruošiant straipsnį remtasi statistiniais tekstų tyrimais.

Raktažodžiai: kalbos stilių klasifikavimas, administracinės kalbos stilius.

Keywords: language styles classification, administrative language.

Įvadas

Bendrinė lietuvių kalba, kaip ir bet kurios kitos tautos bendrinė kalba, yra nevienalytė. Ji suskilusi į tam tikras šakas pagal tai, kokiose visuomenės gyvenimo srityse vartojama ar kokias funkcijas atlieka. Priklausomai nuo to kalbą įprasta skaidyti į tam tikras smulkesnes struktūrines sistemas, vadinamas funkciniais stiliais. Nors skaidymas kartais įvairuoja, tačiau daugelis kalbininkų paprastai išskiria penkis funkcinis stilius: buitinių arba šnekamųjų, meninių, publicistinių, mokslinių ir administracinių (arba kanceliariinių). Savaiame aišku, kad buitiniu stiliumi bendraujama buityje (jis dar vadinamas ir šnekamuoju, ir buitiniu šnekamuoju, ir kasdieniniu buitiniu), kad meniniu stiliumi yra rašoma grožinė literatūra: proza, poezija, dramaturgija. Kiti trys stiliai, kartu paimti, kartais pavadinami nemeniniais (kartais dalykiniais) stiliais ir tik tada skirstomi į mokslinį, administracinį (arba kanceliariinį) ir publicistinį. Kai kurie kalbininkai linkę dar pirmiau išskirti oficialųjį-dalykinį ir publicistinį stilių, o vėliau oficialųjį-dalykinį skaidyti į mokslinį ir administracinį. Kuriuo būdu beskirstyjume (tai daugiausia tik pavadinimo reikalas), vis tiek skirstymo pabaigoje atsiranda trijų nemeninių stilių grupė – administracinis (arba kanceliariinis), mokslinis ir publicistinis stilius. Žinoma, funkciniai stiliai – tai ne uždaros sistemos, o viena kitą veikiančios, kartais susipinančios, kalbos atmainos [3; 4; 5; 8].

Tiek visa kalba, tiek atskiri jos stiliai gali būti tyrinėjami įvairiais kalbos lygmenimis, t.y. gali būti nagrinėjama leksika, morfologija, semantika, fonetika, akcentologija, žodžių daryba ir pan. Plėtojantis mokslui, visose kalbotyros srityse vis plačiau diegiant įvairiausių paieškos ir skaičiavimo metodus, be atskirų kalbos lygmenų aprašymo, vis dažniau susiduriama ir su tam tikrų kalbinių vienetų vartojimu tiek kurioje nors konkrečioje kalboje, tiek atskirose jos dalyse – stiliuose ar net tekstų teminėse grupėse, kurios vienalytiškesnės nei visa kalba. Kalbos vie-

netų vartojimui tirti dažniausiai naudojami dažniniai žodynai, o pastaruju metu, kai labai išaugo kompiuterių atminys, – ir tekstynai.

Šio straipsnio tikslas – aptarti lietuvių kalbos administracinio stiliaus leksiką, t.y. aprašyti, kurie žodžiai dažniausiai vartojami rašant įvairiausių dokumentus, administracinius ir tarnybinius raštus, ir bendrais bruožais bandyti atsakyti į vieną iš informacinės visuomenės kūrimo programos klausimų – apie atskirų lietuvių kalbos stilių leksikos vartojimą (išsamus administracinio stiliaus leksikos aprašymas rengiamas).

Dokumentai ir įvairūs tarnybiniai raštai fiksuoja, aptaria ar nusako svarbią reikšmę turinčius gyvenimo reiškinius ar įvykius, todėl čia turi vyrauti logiškas, tikslus, glaustas ir nuoseklus minčių dėstymas, o žodžiai turi būti labai tiksliai parinkti, konkretūs, be dviprasmybių ar emocijų atspalvių. Įvairių rūšių raštams ir dokumentams keliami reikalavimai, kalbą spraudžia į tam tikrus rėmus: čia dažnai vartojamos griežtai apibrėžtos sąvokos ar žodžiai, tam tikros dažnai standartinės sintaksinės konstrukcijos.

Tyrimo metodika

Bandant atsakyti į klausimą, kurie žodžiai dažniausiai vartojami administracinio stiliaus tekstuose, buvo pasinaudota „Dažniniu dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynu“ [1] ir kompiuteriniais jo atskirų stilių dažniniais žodynais. Atskirų stilių dažniniai žodynai buvo rengti pagal tą pačią metodiką ir iš vienodos apimties medžiagos: buvo atitinkamai apdorota 300 rišlaus teksto atkarpų, kurių kiekvienos ilgis 1000 žodžių pavartojimų, laikant, kad žodis yra raidžių grandinė nuo tarpo iki tarpo.

Administracinio stiliaus dažniam žodynui rengti tekstai rinkti iš 1990-1995 metais Lietuvoje išleistų atitinkamų leidinių bei dokumentų ir suskirstyti į septynias temines grupes: 1) Vyriausybės, ministerijų ir Seimo dokumentai, įstatymai; 2) teisėsaugos ir teisėtvarkos institucijų

Vida Žilinskienė – Lietuvos teisės universiteto Kalbos kultūros katedros docentė, humanitarinių mokslų (filologijos) daktarė.

El. paštas: vizili@ltu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2001 m. rugsėjo 9 d.

dokumentai, kodeksai; 3) ekonomikos ir ūkio šakų dokumentai, ekonomikos įstatymai; 4) vidaus ir užsienio politikos dokumentai, partijų ir judėjimų įstatai ir programos; 5) statistikos instrukcijos ir dokumentai, atskirų sričių standartai; 6) informacijos šaltiniai (įvairūs žinynai, bibliografijos, katalogai); 7) kitų specifinių sričių raštai (krašto apsaugos dokumentai ir statutai, socialinės saugos ir sveikatos apsaugos dokumentai, kultūros ir švietimo, mokslo įstaigų bei aplinkos apsaugos dokumentai). Iš pradžių buvo suskaičiuoti atskirų šių teminių grupių dažniniai žodynai, o iš jų – viso stiliaus dažninis žodynas, todėl prirėkus galima pasinaudoti ir siauresnės srities – teminės grupės – duomenimis.

Administracinio ir kitų kalbos stilių lyginamoji analizė

Paprastai kurios nors kalbos, tam tikro funkcinio stiliaus, rašytojo ar kokio nors kūrinio leksikos įvairovė pirmiausia vertinama vadinamuoju iteracijos koeficientu – žodžių pavartojimų ir žodžių santykiu, kuris kartu reiškia ir vidutinį žodžio dažnumą tekste. Administracinio stiliaus dažninio žodyno duomenys rodo, kad šio stiliaus iteracijos koeficientas lygus 20,78. Tai reiškia, kad administracinio stiliaus tekstuose kiekvienas žodis vidutiniškai pasikartoja 20 ar 21 kartą. 1 lentelėje palyginimui pateikti ir kitų lietuvių kalbos funkcinų stilių iteracijos koeficientai.

1 lentelė. Atskirų lietuvių kalbos funkcinų stilių iteracijos koeficientai

Stilius	Iteracijos koeficientas
Administracinis	20,78
Mokslinis	12,63
Publicistinis	10,51
Beletristinis	9,53

Aišku, kad kuo šis koeficientas mažesnis, tuo tiek pat žodžių pavartojimų turinčiuose tekstuose rasta daugiau skirtingų žodžių, t.y. to stiliaus leksika įvairesnė. Iš pateiktų skaičių matyti, kad administracinio stiliaus leksika yra pati neįvairiausia ir labai aiškiai skiriasi nuo kitų trijų rašomosios lietuvių kalbos stilių leksikos. Patys dažniausi (pirmasis dešimtukas mažėjančio dažnio tvarka) administracinio stiliaus tekstuose vartojami žodžiai yra: *ir* (10933)¹, *būti* (5124), *jis* (4457), *tas* (3099), *Lietuva* (2203), *kuris* (2198), *šis* (2123), *kad* (1986), *ar* (1890). Kaip matyti, patys dažniausi žodžiai – tai arba tarnybinės kalbos dalys, arba įvardžiai (tekstuose statistiniu požiūriu jie visada ir elgiasi kaip tarnybinės kalbos dalys [2], ir tik vienas tikrinis daiktavardis, ir vienas veiksmažodis, kuris yra labai bendros reikšmės ir dažniausiai vartojamas kaip pagalbinis. Galima būtų pavadinti ir kitas tarnybines kalbos dalis ar įvardžius, esančius pirmame dažniausių žodžių šimte, pvz., *į* (1843), *kitas* (1736), *su* (1481), *aš* (1419), *arba* (1357), *iš* (1242), *dėl* (1239), *visas* (1140), *bei* (1085), *kaip* (1060), *o* (991), *jeigu* (920), *už* (891), *pagal* (889), *nuo* (845), *ne* (792), tačiau šie žodžiai nieko

konkrečiai neįvardija ir priklauso bendrajai leksikai, ir todėl jie toliau plačiau neapartinėjami; jie įdomesni tyrinėjant sintaksinius ryšius.

Gerokai įdomesnis pirmasis šimtas dažniausių žodžių, priklausančių pagrindinėms kalbos dalims. Pirmojo dažniausių šių žodžių šimto vartojimo dažniai įvairiuose lietuvių kalbos stiliuose pateikti 2 lentelėje.

Kaip ir reikėjo tikėtis, jau net iš pirmojo šimto dažniausių pagrindinėms kalbos dalims priklausančių žodžių matyti, iš kokie stiliaus tekstų šie žodžiai išrinkti. Pavyzdžiui, nerealu, kad administraciniame stiliuje būtų dažni žodžiai *akis*, *ranka*, *galva*, *vaikas*, *tėvas*, *koja* ir pan., o grožiniame stiliuje dažnai pasikartotų *dokumentas*, *straipsnis*, *įstatymas*, *įstaiga*, *organizacija*, *komisija*, *nutarimas*, *taryba*, *pažeidimas*, *vyriausybė* ir pan. Keli žodžiai yra tie patys visų stilių dažniausių žodžių pirmajame šimte: *darbas*, *žmogus*, *laikas*, *būti*, *galėti*, *nebūti*, *turėti*, skiriasi tik jų vieta sąrašė – tai ir yra bendrosios leksikos žodžiai, kurie būdingi bet kokiems tekstams lietuvių kalba. Krinta į *akis* ir tai, kad administracinio stiliaus pirmajame šimte dažniausių žodžių yra daugiau daiktavardžių negu kitų stilių pirmame šimte dažniausių žodžių. O tai (kaip ir iteracijos koeficientas) rodo, kad, esant daugiau didelio dažnio žodžių, mažo dažnio žodžių yra atitinkamai mažiau, o juk žodžių įvairovė paprastai ir atsispindi mažo dažnio zonoje.

Gana tipiški administracinio stiliaus tekstų dažniausi veiksmažodžiai, kurie tekstuose vartoti arba kaip pagalbiniai (*galėti*, *turėti*, *reikėti*, *nebūti* ir kt., pvz., junginiuose *turi atsakyti*, *reikia numatyti*, *gali reikalauti*, *nebuvo sutarta* ir pan.), arba gana griežtai apibrėžiantys ar nusakantys veiksmus (pvz., *nustatyti*, *priimti*, *pateikti*, *nurodyti*, *numatyti*, *sudaryti*, *skirti*).

Antrajame ir trečiajame dažniausių žodžių (jų dažnis yra maždaug nuo 400 iki 160) šimtuose be bendrosios leksikos žodžių², priklausančių pagrindinėms kalbos dalims (*mokslas*, *vieta*, *mėnuo*, *gyventojas*, *vardas*, *būdas*, *metas*, *pradžia*, *tikslas*, *miestas*, *mokykla*, *kartas*, *amžius*, *lapas*; *bendras*, *didelis*, *naujas*, *įvairus*, *atskiras*, *svarbus*; *rašyti*, *norėti*, *negalėti*, *dirbti*, *prašyti*, *pasakyti*). Taip pat yra daug konkrečių ir be jokių emocinių atspalvių žodžių, pavyzdžiui: *sprendimas*, *aktas*, *sąlyga*, *sąskaita*, *skyrus*, *apsauga*, *objektas*, *informacija*, *privatizavimas*, *komitetas*, *duomenys*, *išlaidos*, *ministerija*, *ūkis*, *tarnyba*, *mokestis*, *pasiūlymas*, *pareigūnas*, *akcija*, *sistema*, *vadovas*, *kontrolė*, *apskaita*, *protokolas*, *paslauga*, *fondas*, *firma*, *atsakomybė*, *turtas*, *kontraktas*; *politinis*, *tarptautinis*, *konstitucinis*, *ekonominis*, *socialinis*, *konkretus*, *specialus*; *atlikti*, *vykdyti*, *atitikti*, *pasirašyti*, *naudoti*, *siūlyti*, *balsuoti*, *patvirtinti*, *papildyti*, *prašyti*, *dalyvauti*, *daryti*, *svarstyti*, *spręsti*, *suteikti*, *teikti*, *perduoti*, *priklausyti* ir t.t.

Kaip matyti iš šių pavyzdžių, administraciniame stiliuje, be bendrosios leksikos, dažniausiai vartojami tokie žodžiai, kurie įvardija:

- 1) valdymo institucijas ir įvairias organizacines struktūras, pavyzdžiui, *respublika*, *valstybė*, *įstaiga*, *organizacija*, *taryba*, *komisija*, *šalis*, *vyriausybė*, *Seimas*, *skyrus*, *apsauga*, *komitetas*

¹ Skliaustuose nurodyti žodžio pasikartojimo skaičiai 300 000-uose žodžių pavartojimų.

² Jie paprastai atrenkami kai patenka į kitų stilių pirmuosius dažniausių žodžių šimtus [2].

2 lentelė. Atskirų stilių dažniausi pagrindinėms kalbos dalims priklausantys žodžiai

Stiliai				Žodžių dažnis administraciniame stiliuje
Beletristinis	Publicistinis	Mokslinis	Administracinis	
Daiktavardžiai				
žmogus	Lietuva	darbas	Lietuva	2203
akis	žmogus	sistema	darbas	1693
ranka	metai	Lietuva	dokumentas	1615
galva	darbas	žmogus	respublika	1446
diena	šalis	tyrimas	straipsnis	1401
laikas	diena	dalis	teisė	1370
namas	metas	metas	įstatymas	1239
žodis	valstybė	procesas	asmuo	1180
vyras	žemė	elementas	įmonė	1029
kartas	Vilnius	medžiaga	valstybė	954
darbas	laikas	vanduo	pirmininkas	952
vaikas	gyvenimas	laikas	metai	822
tėvas	mokykla	metai	įstaiga	803
koja	Rusija	kultūra	organizacija	744
metas	vaikas	duomuo	kalba	726
moteris	lietuviai	lietuviai	žodis	696
gyvenimas	įmonė	sąlyga	deputatas	693
langas	kartas	būdas	dalis	688
	bankas	skaičius	teismas	652
	įstatymas	reikšmė	taryba	645
	pasaulis	atvejis	komisija	643
	namas	kalba	klausimas	634
	ūkis	mokslas	byla	625
	Europa	forma	nutarimas	616
	dalis	grupė	prekė	608
	miestas	paviršius	tvarka	607
		metodas	narys	602
		rezultatas	šalis	580
		veikla	bankas	569
		problema	veikla	554
		vieta	vyriausybė	542
		savybė	žmogus	541
			darbuotojas	539
			atvejis	516
			priemonė	512
			pažeidimas	502
			projektas	498
			diena	495
			posėdis	487
			forma	484
			kaina	449
			užsienis	433
			sutartis	432
Būdvardžiai				
didelis	didelis	didelis	aukštas	746
geras	naujas	įvairus	valstybinis	684
	geras	pagrindinis	administracinis	539
	svarbus	naujas	pagrindinis	480
		svarbus		
		bendras		
		socialinis		
Veiksmažodžiai				
būti	būti	būti	būti	5126
galėti	turėti	galėti	galėti	1817
nebūti	galėti	turėti	turėti	1722
turėti	nebūti	nebūti	nustatyti	1030
sakyti	sakyti	sudaryti	priimti	660
žinoti	reikėti	naudoti	pateikti	621
eiti		nustatyti	nurodyti	618
norėti			numatyti	610
imti			sudaryti	602
reikėti			reikėti	568
pasakyti			nebūti	542
žiūrėti			gauti	525
negalėti			skirti	439

ministerija, grupė, tarnyba, firma, bendrovė, valdyba, partija, archyvas, savivaldybė;

- 2) žmonės ir jų pareigos, pavyzdžiui, *asmuo, pirmninkas, deputatas, narys, darbuotojas, pilietis, gyventojas, pareigūnas, vadovas, ministras, pirkejas, teisėjas, atstovas;*
- 3) įvairių raštų ar jų dalių pavadinimus, pavyzdžiui, *dokumentas, straipsnis, nutarimas, sutartis, aktas, pavadinimas, pasiūlymas, programa, protokolas, kontraktas, pareiškimas;*
- 4) ekonomikos sąvokas, pavyzdžiui, *prekė, bankas, kaina, sąskaita, pinigai, išlaidos, mokestis, suma, akcija (gali būti ir renginys), apskaita, pelnas, rinka, lėšos, pajamos, biudžetas;*
- 5) įvairius veiksmus, pavyzdžiui, *sprendimas (gali būti ir dokumentas), privatizavimas, kontrolė, procesas, reikalavimas, tyrimas, siūlymas, švietimas, valdymas;*
- 6) teisės sąvokas, pavyzdžiui, *teisė, įstatymas, teismas, byla, policija;*
- 7) ūkio reikalus, pavyzdžiui, *įmonė, ūkis, gamyba, produkcija.*

Tai, kad administracinio stiliaus leksika, palyginti su kitų stilių leksika, yra neįvairi, tam tikru požiūriu galėtų būti paranku, diegiant informacines technologijas valdymo ir administravimo srityje.

Išvados

1. Administracinio stiliaus leksikos lyginamoji analizė iteracijos koeficiento metodu rodo, kad šis stilius pasižymi daug mažesne įvairove negu kitų lietuvių kalbos stilių leksika.

2. Administraciniame stiliuje dažniausiai vartojami žodžiai yra konkretūs ir be jokių emocinių atspalvių.

3. Administraciniame stiliuje dažniausiai vartojami žodžiai, be bendrųjų sąvokų, dažniausiai įvardija: valdymo institucijas ir įvairias organizacines struktūras, žmones ir jų pareigas, įvairių raštų ar jų dalių pavadinimus, ekonomikos sąvokas, įvairius veiksmus, teisės sąvokas, ūkio reikalus.

Literatūra

1. Grumadienė L., Žilinskienė V. *Dažnini dabartinės rašomosios lietuvių kalbos žodynas: mažėjančio dažnio tvarka*. Vilnius: Mokslo aidai, 1997.
2. Jakubaitis T.A. *Čiasti reči i tipy tekstov* (rusų kalba). Riga, 1981.
3. Miliūnaitė R. Bendrinė kalba – vizija ir kasdienybė. *Gimtoji kalba*, 1994, Nr.8–9, 1-10.
4. Palionis J. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius, 1995.
5. Pikčilingis J. *Stilistika*, T.1. Vilnius, 1971.
6. Pirockinas A. *Administracinės kalbos kultūra*. Vilnius, 1990.
7. Župerka K. Funkcinių stilių terminai. *Terminologijos vagos*. 1994, Nr.1, 11-12.
8. Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius, 1983.

Vida Žilinskienė

The Administrative Lithuanian Language and its Lexis: General Overview

Summary

The discussions of most often used words of administrative style texts have been based on the “Frequency dictionary of modern written Lithuanian” (Grumadienė, Žilinskienė, 1997) and its computerised frequency dictionaries of different styles. The most often used auxiliary parts of speech and words belonging to the main parts of speech have been given and their meanings have been discussed. The following conclusions have been drawn: 1) the iterative coefficient indicates that administrative style lexis is characterised by less variety than that of other Lithuanian language styles; 2) the most often used words in administrative style are really definitive and without any emotional colouring; 3) the most often used words of this style along with general notions most often denote administrative and other institutions, people and their responsibilities, titles of different documents or their parts, economic notions, different actions.